

SAIJA ISOMAA JA TONI LAHTINEN

Kotimaisen nykydystopian monet muodot

Kaunokirjallisuuden yhteiskuntadystopiat ovat viime kuukausina ajan-kohtaistuneet ennakoimattomalla tavalla. *Helsingin Sanomat* (27.1.2017) uutisoi, että kirjallisuuden kenties tunnetuin dystopiaklassikko, George Orwellin *Nineteen Eighty-Four* (1949, suom. *Vuonna 1984*), myytiin Yhdysvaltojen Amazon-verkkokaupassa loppuun vain pari päivää presidentti Donald Trumpin virkaanastujaisten jälkeen. Samanlainen myyntipiikki koettiin Britannian Amazon-verkkokaupassa, jossa teos nousi nopeasti myyntilistan kolmanneksi. Myös muiden dystopiaklassikoiden, kuten Aldous Huxleyn *Brave New World* (1932, suom. *Uljas uusi maailma*) sekä Ray Bradburyn *Fahrenheit 451* (1953), myynnin kerrottiin kasvaneen, ja pari viikkoa myöhemmin sama lehti uutisoi Margaret Atwoodin feministisen dystopiaromaanin *The Handmaid's Tale* (1985, suom. *Orjattaresi*) nousseen Yhdysvalloissa kirjanmyyntitilastojen kärkeen (HS 10.2.2017).

Helsingin Sanomien toimittajat Jussi Ahlroth ja Suvi Ahola tulkitsevat myyntiennätysten ilmentävän Trumpin hallintoon kohdistuvia pelkoja totuutta muuntelevasta hirmuvallasta naisten aseman heikentymiseen ääri-konservatiivisessa ilmapiirissä (Ahlroth 2017 ja Ahola 2017). Myyntiluvut osoittavat, että dystopiakirjallisuudella on yhä merkittävä yhteiskunnallinen rooli epätoivottujen kehityskulkujen tunnistajana ja epäeettisen vallan kriitikkona. Vuosikymmeniä sitten julkaistu dystopiaklassikko voi olla se teos, jonka ääreen nykylukija hakeutuu ymmärtääkseen paremmin omaa aikaansa ja yhteiskuntaansa sekä löytääkseen tapoja suhtautua sen ilmiöihin. Juuri kirjallisuuden suunnattomasta tarina-arkistosta ja kulttuurisesta muistista voi löytyä kertomus- ja toimintamalleja muuttuvan todellisuuden hahmottamiseen. Dystopiaperinteeseen on kasautunut inhimillistä ymmärrystä yhteiskunnallisten ja ekologisten poikkeus- ja ääritilanteiden kirjosta sekä vaihtoehtoisista tavoista reagoida niihin.

Epätoivottavien tulevaisuuksien kuvittelu on ollut jo jonkin aikaa merkittävä trendi kotimaisessa nykykirjallisuudessa. Lukuisat kirjailijat Marjaana Aumastosta Maarit Verroseen ovat luoneet omia visioitaan mahdollisista tai vaihtoehtoisista tulevaisuuden yhteiskunnista ja maailmoista, joille on leimallista maapallon ekologisen tilan heikkeneminen ja epäeettisten valtasuhteiden tai instituutioiden synty ihmisyyhteisöihin. Kuvatut maailmat esitetään yleensä meidän maailmamme tulevaisuuksina, ja teokset kuvaavat tyypillisesti tulevaisuuden Suomea. Tällaista kirjallisuutta voi kutsua dystooppiseksi kirjallisuudeksi tai dystooppiseksi fiktioksi riippuen siitä, mitkä muodot ja mediumit halutaan sulkea käsitteen sisään. Kirjallisuuden käsite sulkee sisäänsä niin kertomakirjallisuuden, draaman kuin runouden mutta fiktion piiriin mahtuvat kertomakirjallisuuden ohella myös esimerkiksi elokuvat, tietokonepelit ja animaatiot. Vuosikirjan otsikossa viittaamme dystooppisten kuvitelmien tämänhetkiseen kenttään laveasti termillä *nykydystopia*.

Dystooppista fiktiota voi pitää myös kattokäsitteenä, joka kerää alleen kokonaisen kirjon lajeja ja teemoja. Käsitteen alaisuuteen kuuluvia

teoksia yhdistää epätoivottavien yhteiskuntien ja tulevaisuuksien kuvaus. Ilmiökenttää voi lähestyä esimerkiksi tarkastelemalla sen piiriin kuuluvia lajeja. *Klassinen* tai *kriittinen dystopia* on kuvannut perinteisesti totalitaarista tai autoritääristä yhteiskuntaa sekä sitä vastaan suunnattua kapinaa. *Ekologinen* eli *ekodystopia* kuvaa puolestaan maailmaa, jonka elinolot ovat heikentyneet esimerkiksi saasteiden vaikutuksesta. Sille läheinen *ilmastofiktio* keskittyy kuvaamaan ilmastonmuutosta ja sen seurauksia. *Apokalypsi* kuvaa maapallon osittaista tai täydellistä tuhoutumista, ja *postapokalypsi* pureutuu nimensä mukaisesti apokalypsin jälkeisiin oloihin, tyypillisesti suuresta katastrofista selvinneiden eloonjäämiskamppailuun. Kullakin mainitulla lajilla on oma piirrepertoaarinsa ja kuvauksen kohteensa. Lisäksi voidaan mainita *nuortendystopia*, joka viittaa yleisesti nuorille lukijoille suunnattuun dystooppiseen fiktion. Kansainvälisesti tunnetuin nuortendystopia lienee Suzanne Collinsin *The Hunger Games* -trilogia (2008–2010, suom. *Nälkäpeli*), joka kuvaa nuorten päähenkilöiden taistelua julmaa pakkovaltiota vastaan ekologisten ongelmien runtelemassa maailmassa. Mainitut lajit esiintyvät harvoin yksin kaunokirjallisessa teoksessa; niiden luova yhdistäminen on tyypillistä nykykirjallisuudelle. Erityisesti klassiset dystopiat ovat ilmastoherätyksen jälkeen tyypillisesti sijoittuneet apokalyptiseen tai postapokalyptiseen saastuneeseen maailmaan.

Edellä esitetty listaus ei suinkaan ole tyhjentävä kuvaus dystooppisen fiktion alatyypeistä tai alueesta, vaan ilmiökenttä on laajempi ja temaattinen variaatio rikasta. Suomen kirjallisuudessa ei esimerkiksi ole montakaan yhteiskuntadystopiaa, jossa pureuduttaisiin totalitaariseen pakkoyhteiskuntaan sellaisenaan. Sen sijaan kuvatuilla yhteiskunnilla on tyypillisesti jokin erityispiirre, kuten sukupuolten välinen epätasa-arvoisuus tai sähköisen tiedonvälityksen muuttuminen journalismista bisnekseksi, joka tekee siitä epätoivottavan. Dystooppista fiktiota pidetäänkin usein yhtenä tieteiskirjallisuuden tai spekulatiivisen fiktion alalajina, sillä se rakentuu lajityypilliseen tapaan *entäpä jos* -kysymysten varaan ja luo ajatuskokeen maailmasta, jossa jokin keskeinen aspekti on toisin kuin meidän maailmassa. Nämä kysymykset vaihtelevat teoksesta toiseen, mikä tuottaa runsaan variaation.

Dystooppinen laji voi myös yhdistyä muihin lajeihin, kuten rikosromaniin (esim. Antti Tuomaisen *Parantaja*, 2013) tai vaihtoehthistoriaan (esim. Johannan Sinisalon *Auringon ydin*, 2013). Lisäksi on kokonainen joukko aiheita ja aiheita, jotka kytkeytyvät dystooppisen fiktion kenttään ja tulevat ymmärrettäviksi sen valossa. Esimerkiksi terrorismi, tautiepidemiat, tekoälyssä piilevät riskit ja uhkat, ihmisten eriarvoistuminen ja syrjintä ovat tällaisia aiheita, vaikka niitä käsittelevät teokset eivät välttämättä muodostakaan selväpiirteistä dystopian alalajia. Dystopian kenttään voidaan liittää väljästi myös mittakaavaltaan pienehköt ja paikalliset katastrofit sekä ahdistavien pienyhteisöjen kuvaukset, jotka kuitenkin hyödyntävät miniatyyrimuodossa dystooppisen fiktion repertoaareja.

Dystopian synty

Dystopia on historiallisesti katsoen nuorehko laji, sillä sen traditiot ovat alkaneet kehittyä kunnolla vasta 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun aikana. Lajin synnyn voi hahmottaa osaksi laajempaa länsimaista aatehistoriallista kehityskulkua, valistuksen projektia ja sen murtumista. 1700-luvulla syntynyt valistuksen projekti uskoi ihmisen rationaalisuuteen sekä kasvatuksen, luonnontieteen ja teknologian avulla saavutettavaan yhä parempaan tulevaisuuteen, ja toiveikkuus leimaakin monia ennen 1900-lukua julkaistuja kirjallisia tulevaisuuskuvitelmia. Esimerkiksi 1800-luvun sosialistiset tulevaisuusutopiat esittivät poliittisen aatteen ja teknologian kehityksen mahdollistavan entistä paremman – terveen, hyvinvoivan, onnellisen – maailman. Usko valistuksen projektiin ja utooppiseen tulevaisuuteen alkoi kuitenkin horjua jo 1800-luvulla, kun kapitalistisen teollisuustuotannon huomattiin synnyttävän hyvinvointia ennen kaikkea omistavalle luokalle.

1900-luvulla muun muassa maailmansodat, totalitaaristen valtioiden synty Eurooppaan, ydinpommi ja ihmisen aiheuttama luonnon saastuminen ja alkava ilmastonmuutos horjuttivat uskoa ihmisen rationaalisuuteen ja tieteen ja teknologian siunauksellisuuteen. Tieteen tuottama teknologia alkoi näyttäytyä apokalyptisenä välineenä, jonka avulla ihmisellä oli ensimmäistä kertaa maailmanhistoriassa kyky tuhota koko planeetta. Toisen maailmansodan myötä ihmiskunnan on katsottu siirtyneen uuteen aikaan dramaattisemmin kuin koskaan aikaisemmin. Atomipommien pudottamisen jälkeen länsimaiseen mielikuvitukseen syntyi kuva radioaktiivisesta sienipilvestä, jopa maailmanlaajuisesta häviytyksestä, jonka ihminen itse suunnittelee, rakentaa ja toteuttaa. (Dewey 1990: 4–9, Lahtinen 2013a: 142.) Ympäristöherätyksen myötä 1960-luvulla havahduttiin puolestaan tietoisuuteen siitä, että myös rauhanomainen elämämme ja arkemme uhkaa koko ihmiskunnan olemassaoloa: teollisen tuotannon sivutuotteena syntyy saasteita ja päästöjä, jotka luonnonkiertoon vapautuessaan ovat vakava uhka ekosysteemeille. Ympäristötieteiden vuosisadan loppua kohti tuottamat ennusteet maapallon elinolojen kielteisestä kehityksestä alkoivat piirtää yhä synkempää kuvaa haposateiden, kasvihuoneilmaston, merenpinnan nousun, resurssipulan ja väestöräjähdyksen leimaamasta tulevaisuudesta.

2000-luvulla uhkakuvat ovat yhä vahvistuneet muun muassa äärimmäisten ilmastoilmiöiden, jatkuvan valtamerien saastumisen ja maailmanpoliittisen epävakauden myötä. Siinä missä 1900-luvun alun apokalyptinen ajattelu liittyy paljolti modernisaation rapauttamaan kulttuuriin, sen arvojen ja tapojen muutoksiin, vuosituhannen lopun pelot kytkeytyvät voimakkaammin teknologian synnyttämiin pelkoihin (esim. Lyytikäinen 1999). Etenkin tieteiskirjallisuuden dystopioissa alkoi näkyä myöhäismodernin yhteiskunnan kehitys, jota sosiologi Ulrich Beck (1990) on kuvannut käsitteellä riskiyhteiskunta. Tällä viitataan uudenlaiseen yhteiskuntaan, joka itse tuottaa omaa olemassaoloaan uhkaavia suurvaaroja, kuten ydinteknologia tai kemianteollisuus. Uhkakuvat siis liittyvät

sellaisiin modernin teknologian riskeihin, joissa ihminen toimii riskien tuottajana, säätelijänä ja lieventäjänä. Uhkia ennakoivissa länsimainen yhteiskunta onkin enemmän tulevaisuusorientoitunut kuin koskaan aikaisemmin. Kenties tämän tulevaisuuspainotteisuuden voi nähdä myös yhtenä selityksenä dystopian lajin ennennäkemättömälle suosiolle. (Ks. Lahtinen 2013b: 95–96.)

1890-luvun apokalyptisiä aiheita käsitelleestä tieteiskirjallisuudesta – esimerkkinä H.G. Wellsin *The Time Machine* (1895, suom. *Aikakone*) – lähtien voimakkaasti kehkeytnyt dystooppinen fiktio näyttäytyy yhtäältä omaehtoisena kirjallisena estetiikkanaan ja toisaalta reaktiona aikakauden ilmiöihin ja ajatteluun. Esimerkiksi ensimmäisenä klassisena dystopiana pidetty Eugen Samjatinin romaani *МЫ* (1924, suom. *Me*) nähtiin jo aikalaisyhteisössä kirjoittajansa reaktiona juuri syntyneeseen Neuvostoliittoon, mikä johti Samjatinin karkotukseen kotimaastaan. Samjatinin luoma teostyyppi tarjoutui myöhemmin luontevaksi lajimalliksi ja keinojen valikoimaksi muille kirjailijoille, jotka halusivat ottaa kantaa totalitaarista tai autoritaarista yhteiskuntaa vastaan, ja kirjallinen repertoari kehkeytyi uusien teosten myötä uusiin muotoihin. Nykyään dystooppiseen fiktioon mahtuu hyvin erityyppisiä ja -sävyisiä teoksia vakavista varoituksista kepeisiin satiireihin. Se näyttää kuitenkin kytkeytyneen läpi historiansa aikalaisyhteiskuntien kehitykseen. Esimerkiksi ympäristöherätys on synnyttänyt ekodystopioita, ja ilmastofiktio on muotoutunut rinnan ilmastonmuutoksesta käydyn keskustelun kanssa.

Erilaisia laaja-alaisia uhkia ja riskejä kuvaavia kirjailijoita, kuten Ilkka Remestä tai Risto Isomäkeä, on toisinaan pidetty jopa tulevaisuuden ennustajina (esim. *Iltä-Sanomat*, 10.10.2009). Brian McHale (2011: 144) on kuitenkin korostanut tieteiskirjallisuuden – jonka piiriin dystopiakin usein lasketaan – luonnetta ajatuskokeina. Hänen mukaansa kirjallisia ajatuskokeita ei pidä sekoittaa tulevaisuuden ennustamiseen, sillä kirjallisuus ei ole juuri koskaan onnistunut kuvittelemaan tulevaisuutta sellaiseksi kuin miksi se on tosiasiallisesti muodostunut. Muutama harva poikkeus, kuten Jules Vernen kuvittelemat sukellusveneet, H.G. Wellsin tankit, Arthur C. Clarken kommunikaatiosatelliitit ja William Gibsonin kyberavaruus, ovat pikemmin onnekkaita sattumia kuin tyypillisiä esimerkkejä kirjailijoiden kyvystä ennustaa tulevaa. (Mp.) Näin ajateltuna kirjallisuuden kuvittelemista tulevaisuuksista ei ole syytä menettää yöuniään – todellisuus kehkeytynee toisin kuin kukaan osaa kuvitella. Toisaalta esimerkiksi monien ilmastodystopioiden kytkeytyminen aikamme ilmastotieteiden skenaarioihin voi lisätä niiden kykyä kuvitella mahdollisia kehityskulkuja.

Kotimainen nykydystopia

Dystooppisen fiktion traditio alkoi muodostua kotimaiseen kirjallisuuteen selväpiirteisesti vasta 1990-luvulla, jota leimasi vuosisatojen ja -tuhansien lopuille tyypillinen epävarmuuden ilmapiiri (ks. Rahkonen 1996). Lajiin

kuuluvia teoksia on toki julkaistu harvakseltaan aiemminkin.¹ Varhaisin lie-nee ensimmäiseksi työväenromaaniksikin luonnehdittu Konrad Lehtimäen *Ylös helvetistä* (1917), joka käännettiin venäjäksi jo ennen Samjatinin Me-teoksen ilmestymistä. 1970-luvun yhteiskuntasatiirien suomalaisella kukoistuskaudella ilmestyivät muun muassa Risto Kavanteen *Viimeinen uutinen* (1970), Allan Tamlanderin *Vesitehtailijan ylösnousemus* (1972) ja Risto Aspisen *Niin vähän oli tarpeen... eli Lammenahon erakon yksinäisyys* (1977), jotka käsittelevät pääasiassa satiiriseen sävyyn suurvaltapolitiikkaa, ekologisia kysymyksiä ja teknologiariippuvaisuutta. 1980-luvulla traditio karttui muun muassa Juha Vakkurin totalitarismikuvauksella *Mies joka muuttui puuksi* (1982) ja Hannu Salaman postapokalyptistä teokraattista yhteisöä kuvaavalla romaanilla *Amos ja saarelaiset* (1987). 1990-luvulla lajin volyymi kasvoi selvästi, sillä vuosikymmenen kuluessa julkaistiin runsaat toistakymmentä dystooppista teosta, kuten myös 2000-luvulla. Vuodesta 2010 kevääseen 2017 on jo Suomessa ehditty julkaista likimäärin 70 teosta, eikä merkkejä laantumisesta ole.

Kotimaisen nykdystopian kenttä on rikas ja monimuotoinen. Kirjallisuuteemme on reilussa kolmessa vuosikymmenessä syntynyt kotoperäiset variantit lähes kaikista kansainvälisesti tunnetuista dystooppisen fiktion lajeista, ja kirjailijat kehittelevät temaattista kenttää uusiin suuntiin ennakkoluulottomasti ja luovasti. Kotimaiset dystopiat kuvittelevat synkähköjä tulevaisuuksia usein juuri Suomelle, mikä osaltaan tuottaa niihin omaleimaisia piirteitä. Ajatellen esimerkiksi luonnon roolia suomalaisissa klassikoissa ei liene yllättävää, että kotimaisessa ilmastofiktiassa arktinen alue säilyy usein elinkelpoisena seutuna siinä missä eteläinen Eurooppa jää merenpinnan nousun ja muiden ongelmien tuhoamaksi. Muun muassa Emmi Itärannan *Teemestarin kirjan* (2012) tapahtumat sijoittuvat pääasiassa Kuusamon leveysasteille, jossa elämä on puoli-vuotisesta pimeydestä ja makean veden vähydestä huolimatta edelleen mahdollista. Antti Tuomaisen *Parantajassa* (2010) ystäväperhe muuttaa Lapin turvakaupunkeihin levottomaksi muuttuneesta, ilmastopakolaisuuden ja merenpinnan nousun runtelemasta Helsingistä. Maarit Verrosen romaanissa *Kirkkaan selkeää* (2010) kuvataan Lapissa sijaitsevia varakkaiden luontokupuja. Monissa muissakin teoksissa tulevaisuuden Lappi on asutettu, ja sen hallinnasta kilpaillaan. Toisentyypinen Lappi-kuvitelma löytyy Mikko-Pekka Heikkisen iloittelevasta satiirista *Terveiset Kutturasta* (2012), jossa Pohjois-Suomi julistaa sodan Etelä-Suomelle ja lopulta valloittaa sen kamikaze-kelkkailijoiden armeijalla.

Suomalaisessa yhteiskuntadystopiassa käsitellään toistuvasti myös kysymystä sukupuolten välisestä suhteesta. Vaikka suomalaista yhteiskuntaa pidetään kansainvälisissä vertailuissa usein suhteellisen tasa-arvoisena, nykdystopiasta löytyy niin feministisiä dystopioita kuin kuvauksia naisten yhteiskunnista, joissa miessukupuoli on osittain tuhottu ja jäljelle jääneet on alistettu naisyhteiskunnan palvelijoiksi. Ihmisten väliset valtasuhteet ovat yksi klassisen ja kriittisen dystopian ydinkysymyksistä, ja

¹ Ks. Synkistyvät tulevaisuudenkuvat -tutkimusprojektimme keräämä listaus kotimaisesta dystopiasta osoitteessa <http://www.uta.fi/ltl/dystopiaprojekti/suomalaisetdystopiat.html> (katsottu 12.4.2017).

monet teoksista hahmottavat vallan kysymystä juuri sukupuolten välisenä asetelmana. Kotimaiseen dystopiaan kuuluu myös kuvitelmia esimerkiksi kolmannesta maailmansodasta (esim. Anu Holopaisen *Molemmin jaloin*, 2006), äärioikeiston hallitsemasta Suomesta (Tero Sompin *Leijonan varjo*, 2013) sekä Euroopan islamisaatiosta, jonka seurauksena myös Suomi uhkaa muuttua islamilaiseksi tasavallaksi (Staffan Bruunin *Ayatollan*, 1995). Vapauden menettämisen ja väkivallan uhka toistuvat teoksissa.

Kotimainen nykydystopia ei rajaudu romaaniin, vaan siihen kuuluu myös esimerkiksi dystooppisia novelleja, runokokoelmia, lastenkirjallisuutta ja näytelmiä. Risto Isomäen romaanista *Sarasvatin hiekkaa* (2005) on tehty sarjakuvaversio, useita teatterisovituksia ja Aku Louhimies on suunnitellut teoksesta elokuvaversiota. Varsinkin teatteritaide on tarttunut ilmastonmuutokseen aiheena: Isomäen teoksen ilmestymisen jälkeen suomalaisia ilmastonmuutosaiheisia näytelmiä on esitetty ainakin neljäkymmentä eri kappaletta (ks. Heimonen 2016). Kotimaisen kaunokirjallisuuden nykydystopia on noteerattu myös ulkomailla, sillä teoksia on käännetty useille eri kielille. Emmi Itäranta julkaisi *Teemestarin kirjasta* englanninkielisen rinnakkaisteoksensa *Memory of Water* (2012), josta otettiin peräti 50 000 kappaleen painos. Nimenomaan nuortenkirjallisuudessa erilaisista jälkiapokalyptisistä kertomuksista on tullut maailmanlaajuinen ilmiö, joka on vaikuttanut myös siihen, etteivät kaikki suomalaiset nuortenkirjailijat suinkaan enää kirjoita ainoastaan kotimaiselle yleisölle.

Kotimaisessa nykydystopiassa käsitellyt kysymykset esimerkiksi ilmastonmuutoksesta, epäeettisestä vallasta, tekoälystä, medioiden digitalisoitumisen vaikutuksesta tiedonvälitykseen ja ydinvoimasta ovat kaikki aikamme yhteiskunnan puheenaiheita, ja teokset osallistuvat luomillaan ajatuskokeilla keskusteluun kehityksen mahdollisista suunnista ja niiden tuottamasta tulevaisuudesta. Vaikka teokset kuvaavatkin kuvitteellista tulevaa maailmaa, niiden kriittinen kärki osuu tyypillisesti johonkin aikalaisyhteiskunnan ilmiöön, jossa tuleva kehitys on idullaan. Dystooppisia kuvitelmia on verrattu metaforisesti kaivosmiehen kanarialintuun, joka varoittaa kaivosmiestä vaivihkaisesta kaasuvuodosta (Baccolini ja Moylan 2003: 2). Teoksen esittämä varoitus kohdistuu siihen piirteeseen, joka tekee kuvitellusta tulevaisuuden yhteiskunnasta epätoivottavan. Varoittavuus on tietystikin vain yksi teosten aspekti, jota ei ole syytä ylikorostaa muiden piirteiden kustannuksella. Kyse on viime kädessä kirjallisuudesta, joka toteuttaa lukuisia kirjallisuuden funktioita esteettisestä viihdyttämisestä ja yhteiskunnalliseen keskusteluun.

Vuosikirjan artikkelit

Käsillä oleva *Joutsen/Svanen*-vuosikirja sisältää kymmenen vertaisarvioitua artikkelia sekä Johanna Sinisalon kirjailijaesseen ja Raffaella Baccolinin ja Hanna Samolan välisen tutkijakeskustelun. Artikkelit on jaettu neljään temaattiseen osioon.

Ensimmäisen osion artikkelit käsittelevät dystooppisia pienyhteisöjä ja yhteiskuntia. Osion aloittaa **Saija Isomaan** artikkeli ”Maailma ilman miehiä: Marjaana Aumaston *Rikas, Laiha ja Kaunis* yhden

sukupuolen dystopiana”, jossa Isomaa tulkitsee Aumaston vuonna 1996 ilmestynyttä romaania klassisen dystopian temaattisena muunnelmana. Aumaston romaani on ensimmäisiä kotimaisia dystopioita, jossa kuvataan sukupuolittunutta pakkoyhteiskuntaa ja sitä vastaan kehkeytyvää kapinaa. Miessukupuoli on lähes täysin poistettu Aumaston kuvaamasta maailmasta, ja teos näyttäytyy tulkinnassa satiirisena romaanina sukupuolittavien käytäntöjen ongelmallisuudesta.

Hanna Samola käsittelee artikkelissaan ”Unet, dystopia ja Siniparran talo Tiina Raevaaran romaanissa *Eräänä päivänä tyhjä taivas*” tapoja, joilla romaani yhdistää Siniparta-satujen motiiveita dystopian lajipiirteisiin. Raevaaran romaani sijoittuu apokalyptiseen ydintuhojen maailmaan ja kuvaa tyrannimaisen isänsä kotiin palaavan tytön kokemuksia omituisessa kotiyhteisössään. Samola tulkitsee teosta monitahoisena allegorisena kuvauksena sodanuhkasta, ympäristön tuhoutumisesta ja ihmisen toiminnan synnyttämistä tuhovoimista sekä ihmisistä, jotka toistensa auttamisen sijasta keskittyvät alistavien rakenteiden luomiseen.

Osion päättää **Sarianna Kankkunen** artikkeli ”Karsinnasta karsinaan: Dystopia ja utopia Maarit Verrosen teoksissa *Karsintavaihe ja Kirkkaan selkeää*”. Kankkunen näkee kohdoteoksensa osana 1990-luvulla Suomen kirjallisuuteen syntynyttä, uusliberalismin seurauksia käsittelevää suuntausta mutta havaitsee niissä myös dystooppisia ja utooppisia piirteitä. Kankkunen erittelee erityisesti yhteisöjen ja yksilöiden suhdetta sekä kamppailuja utooppisista ja dystooppisista tiloista. Verrosen romaaneissa työväen dystooppisten paikkojen ja tilojen rinnalle asettuvat rikkaiden ja vaikutusvaltaisten saariparatiisit sekä simulaatiolla tuotetut lomaunelmat.

Toinen osio koostuu ekodystopioita ja ilmastofiktiota romaanitaiteessa käsittelevistä artikkeleista. **Toni Lahtinen** kartoittaa artikkelissaan ilmastofiktioita syntymä suomalaisen kirjallisuuteen. Artikkelissa keskitytään kotimaisen ilmastofiktioita kannalta käännteentekevään teokseen, Risto Isomäen *Sarasvatin hiekkaan* (2005), joka nosti ilmastonmuutoksen aiheena suomalaisen kirjallisuuden valtavirtaan ja nousi ensimmäisenä tieteiskirjallisuuden edustajana Finlandia-ehdokkaaksi. Isomäen teos toimii esimerkkinä siitä, kuinka riskiyhteiskunnalle keskeiset huolet ydinteknologian haavoittuvaisuudesta ovat alkaneet kytkeytyä ilmastonmuutokseen. Toisaalta artikkelissa havainnollistetaan myös sitä, kuinka tieteiskirjallisuuteenkin lukeutuva ilmastofiktio usein uudelleenkirjoittaa vedenpaisumusmyyttiä kuvatessaan merenpintojen nousua ja sivilisaatioiden tuhoa.

Juha Raipola tarkastelee Leena Krohnin romaania *Hotel Sapiens* ympäristökeskusteluun osallistuvana teoksena. Raipola kartoittaa erityisesti romaanin suhdetta postapokalyptisen fiktion lajiin sekä erittelee sen tapoja uudistaa ja rikkoa lajikonventioita. Teos ei rakennu konventionaaliseen tapaan inhimillisen selviytymistarinan ympärille, vaan katastrofin jälkeinen todellisuus näyttäytyy hävityksen tilana, jossa elinympäristön ohella on tuhoutunut kokemus inhimillisen elämän merkityksellisyydestä. Raipola tulkitseekin teoksen kritisoivan yhteiskunnan vallitsevaa luontosuhdetta ja rationalistisia ihmiskäsityksiä.

Kolmas osio ”Traumaattiset poikkeustilat ja katastrofit” käsittelee dystopiaan kytkeytyviä poikkeustilojen ja katastrofien kuvauksia,

jotka hyödyntävät dystooppista aiheistoa ja repertoaaria mutta vievät niitä eri tavoin omaan suuntaansa. **Maria Laakso** avaa osion artikkelillaan ”Suomen tulevat sodat. Dystopia suomalaisen sotakirjallisuuden uutena muotona Mikko-Pekka Heikkisen ja Teemu Kaskisen sotaromaaneissa” erittelemällä Heikkisen teosta *Terveiset Kutturasta* ja Kaskisen romaania *Sinulle, yö*, jotka kuvittelevat Suomen tulevaisuudessa käymiä sotia. Laakso hahmottaa teokset lajihybrideinä, jotka yhdistävät sotakirjallisuuden, satiirin ja dystopian repertoaareja. Lajiyhdistelmä mahdollistaa esimerkiksi taloudellisten teemojen kärjistetyn käsittelyn, sillä sotaa käydään teoksissa taloudellisista syistä.

Silja Vuorikuru pureutuu artikkelissaan ”Ja yhtäkkiä tulvahtaa keittiö täyteen merivettä’. Katastrofi, dystooppisuus ja trauma *Estonian onnettomuuden kaunokirjallisissa kuvauksissa*” *Estonian onnettomuuden kuvauksiin*. Myös Vuorikuru tarkastelee kohdeteoksiaan lajiyhdistelminä, joissa yhdistyy katastrofikuvauksen, dystopian ja traumafiktioin piirteitä. Apokalyptisyys on läsnä teoksissa intertekstuaalisten viittausten kautta. Katastrofin jälkeinen aika on kokijoilleen pelkojen ja uhkien kirjomaa, ja sitä leimaa tietoisuus menneestä, elämän mullistaneesta katastrofista, mikä tuo siihen postapokalyptisiä piirteitä. *Estonian onnettomuus* ei ehkä vertaudu mittakaavaltaan apokalyptiseen, koko ihmiskuntaa koskettavaan katastrofiin, mutta sen kuvaus toistaa miniatyyrimuodossa samoja piirteitä.

Kolmannen osion päättää **Riitta Jytilän** artikkeli ”Tuho ja toiveikkuuden tarinat Elina Hirvosen romaanissa *Kun aika loppuu*”. Jytilä tarkastelee kohdeteoksensa dystooppisia piirteitä sekä teoksen jännitteistä asemaa dystooppisten ja utooppisten impulssien ristivedossa. Erityisenä tarkastelun kohteena on teoksen affektiivisuus, jonka Jytilä ymmärtää teoksen lukijassa tuottamiksi tuntemuksiksi, joilla on sosiaalinen perusta. Jytilä tulkitsee tulevaisuuteen suuntautuvan affektin synnyttävän kirjallisuuden eettisen ja poliittisen muutospotentiaalin, sillä affektit tarjoavat näkymiä johonkin mahdolliseen ja uuteen, joka ei kuitenkaan vielä ole toteutunut ja olemassa.

Neljäs artikkeliosio ”Kokeellisia dystopioita” erittelee kokeellisia dystooppisia novelleja ja näytelmää. **Juri Joensuu** tarkastelee artikkelissaan ”Menetelmälliset dystopiat: Lähdetekstikirjoittaminen ja tekstuaaliset painajaiset Harry Salmenniemen novelleissa ’Uraanilamppu’ ja ’Krematorio’” kahta novellia, jotka ovat uudelleenkirjoituksia kotimaisista klassikoista, Juhani Ahon lastusta ”Kun isä lampun osti” (1883) ja Sulo M. Hytösen utopiateoksesta *Uni* (1906). Tarkastelu on kaksitasoinen: Joensuu tarkastelee ensin dystooppisuutta tuottavia kielellisiä ja kerronnallisia piirteitä ja siirtyy sitten lähdetekstien ja Salmenniemen novellien välisten suhteiden erittelyyn. Joensuu kehittää ajatusta, että tasot muodostavat jatkumon: novellien dystooppisuus syntyy niiden taustalla vaikuttaneesta kokeellisesta kirjoittamisprosessista.

Osion päättää **Jarmo Lintusen** artikkeli ”Maapallo falskaa’: Laura Ruohosen näytelmä *Luolasto* lähitulevaisuuden skenaariona”. Lintunen nostaa esiin kotimaisen dystooppisen näytelmän lajin ja erittelee Ruohosen *Luolasto*-näytelmän dystooppisia ja apokalyptisiä piirteitä. Ruohosen kokeellinen näytelmä sijoittuu ikaikaiseen, kulttuurihistorial-

lisesti arvokkaaseen luolastoon, joka on kuitenkin muutettu ydinjätteen varastointipaikaksi. Eräs näytelmän apokalyptisistä teemoista on Lintusen tulkinnassa teknologian ja insinööritaidon kykenemättömyys hallita ydinjätettä ja luolaston edustamaa luontoa. Ekodystopia päättyy tuhon ja toivon kuviin – maapallon tulevaisuus jää auki.

Kirjailijaessee ja tutkijakeskustelu

Vuosikirja sisältää myös **Johanna Sinisalon** kirjoittaman esseen ”Alistus, toiseus, kapinallisuus! Vallankäytön ja vastarinnan mekanismit dystopiateksteissä”. Esitelmä pohjautuu Sinisalon Kirjallisuudentutkijain Seuran seminaarissa 13.5.2014 Tampereella pitämään kirjailijaesitelmään. Sinisalo tarjoaa kirjailijanäkökulman dystooppiseen kirjallisuuteen ja tulee tekstillään osoittaneeksi, kuinka analyttisesti kirjailija voi tuntea ne kirjallisuudenlajit, joissa kirjoittaa teoksensa.

Kokoelman päättää **Hanna Samolan** ja tunnetun dystopia-tutkijan **Raffaella Baccolinin** keskustelu dystooppisesta fiktiosta. Raffaella Baccolini vieraili pääpuhujana Tampereella 1.–2.7.2016 pidetyn Finncon-konferenssin akateemisessa ohjelmassa, ja teksti pohjautuu konferenssin jälkeen käytyyn sähköpostikeskusteluun.

Vuosikirjan artikkelit ovat vertaisarvioituja. Vuosikirjan tekoa on tukenut Koneen Säätiö, joka rahoittaa Tampereen yliopistolla toimivaa tutkimushanketta *Synkistyvät tulevaisuudenkuvat: Dystooppinen fiktio nykykirjallisuudessa* (2015–2019). Vuosikirja on toimitettu osana projektin toimintaa. Kiitämme lämpimästi Koneen Säätiötä saamastamme tuesta.

KIRJALLISUUS

- Ahlroth, Jussi 2017. ”Synkkä kuvaus totalitarismista myytiin Yhdysvalloissa loppuun Trumpin tultua valtaan – Tällainen on George Orwellin 1984 ja näin se kuvaa myös Trumpin aikaa”. Julkaistu 27.1.2017. <http://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000005063335.html>
- Ahola, Suvi 2017. ”Klassikkokirja naisten ruumiit hyötykäyttöön alista- vasta diktatuurista nousi Trumpin Yhdysvalloissa myyntilistoille – Tällainen on Orjattaresi-romaani”. Julkaistu 10.2.2017. <http://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000005082391.html>
- Beck, Ulrich 1990: *Riskiyhteiskunnan vastamyrryt: organisoitu vastuuttomuus*. Suom. Heikki Lempa. Tampere: Vastapaino.
- Baccolini, Raffaella & Tom Moylan 2003: ”Introduction: Dystopia and Histories.” In Raffaella Baccolini & Tom Moylan (eds.), *Dark Horizons. Science Fiction and the Dystopian Imagination* pp. 1–25. New York and London: Routledge.
- Dewey, Joseph 1990: *In a Dark Time. The Apocalyptic Temper in the American Novel of the Nuclear Age*. West Lafayette: Purdue University Press.
- Heimonen, Ida 2016: Ilmastonmuutosaiheinen teatteri Suomessa. Metropolia Ammattikorkeakoulun opinnäytetyö. Katsottu 6.3.2017.
- Lahtinen, Toni 2013a: *Maan höyryävässä sylissä. Luonto, ihminen ja yhteiskunta Timo K. Mukan tuotannossa*. Helsinki: WSOY.

- Lahtinen, Toni 2013b: "Ilmastonmuutos lintukodossa." Teoksessa Mika Hallila et al. (toim.), Suomen nykykirjallisuus 2. Kirjallinen elämä ja yhteiskunta s. 95–106. Helsinki: SKS.
- Lyytikäinen, Pirjo 1999: "Tuhoutukoon maailma. Lopun aikojen kirjallisuutta". Teoksessa Tuomas M. S. Lehtonen (toim.), *Lopun leikit. Uskon, historian ja tieteen eskatologiat* s. 206 –221. Helsinki: Gaudeamus.
- McHale, Brian 2011: "Models and Thought Experiments". In Jan Alber (ed.), *Why Study Literature?* pp. 135–155. Aarhus: Aarhus University Press.
- Rahkonen, Keijo 1996: *Utopiat ja anti-utopiat. Kirjoituksia vuosituhatosen päättyessä*. Helsinki: Gaudeamus.